

een waardig levenseinde

Wim Distelmans

leerstool 'Waardig Levenseinde'
Van deMens.nu aan de VUB

zorg rond het levenseinde

hele evolutie

halve eeuw **medische spitstechnologie**

veel **leed vermijden** (bv. genezen, levensverlenging, -kwaliteit)

nieuw **leed creëren** (bv. stervensverlenging)

zorg rond het levenseinde

halve eeuw **medische spitstechnologie**
toenemende **vergrijzing**

maatschappelijk debat
therapeutische hardnekkigheid
palliatieve zorg

eerste generatie met invloed op

begin van het leven (in vitro fertilisatie)

einde van het leven (sondevoeding)

zorg rond het levenseinde

halve eeuw **medische spitstechnologie**
toenemende **vergrijzing**

maatschappelijk debat
therapeutische hardnekkigheid
palliatieve zorg
beslissingen bij het levenseinde (inclusief euthanasie)

zorg rond het levenseinde

grensverleggende &
levensverlengende behandelingen

ethisch reflecteren

alle overlijdens in Vlaanderen

bij 50 %: beslissing bij het levenseinde

(Bilsen et al, 2009)

alle overlijdens in Vlaanderen

bij 50 %: medisch begeleid levenseinde

(Bilsen et al, 2009)

alle overlijdens in Vlaanderen

bij 50 %: 'gestuurd' levenseinde

(Bilsen et al, 2009)

alle overlijdens in Vlaanderen

bij 50 %: geen 'natuurlijk' overlijden

(Bilsen et al, 2009)

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

1. stoppen van behandeling
2. niet opstarten van behandeling
3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
4. levensbeëindiging zonder verzoek
5. hulp bij zelfdoding
6. euthanasie

levensbeëindiging door een arts
op uitdrukkelijk verzoek van de patiënt

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

1. stoppen van behandeling
2. niet opstarten van behandeling
3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
4. levensbeëindiging zonder verzoek
5. hulp bij zelfdoding
6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%

- 1. stoppen van behandeling
- 2. niet opstarten van behandeling
- 3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
- 4. levensbeëindiging zonder verzoek
- 5. hulp bij zelfdoding
- 6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%

1.7%

- 1. stoppen van behandeling
- 2. niet opstarten van behandeling
- 3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
- 4. levensbeëindiging zonder verzoek
- 5. hulp bij zelfdoding
- 6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%	{	1. stoppen van behandeling
		2. niet opstarten van behandeling
		3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
3.2%		4. levensbeëindiging zonder verzoek
		5. hulp bij zelfdoding
		6. euthanasie

Deliens et al, 2000

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%	{	1. stoppen van behandeling
		2. niet opstarten van behandeling
		3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
1.7%		4. levensbeëindiging zonder verzoek
0.05%		5. hulp bij zelfdoding
		6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%	1. stoppen van behandeling
	2. niet opstarten van behandeling
	3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
1.7%	4. levensbeëindiging zonder verzoek
0.05%	5. hulp bij zelfdoding
4.6%	6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%	1. stoppen van behandeling
	2. niet opstarten van behandeling
	3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
1.7%	4. levensbeëindiging zonder verzoek
0.05%	5. hulp bij zelfdoding
4.6%	6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%

geen therapeutische hardnekkigheid

3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie

1.7% 4. levensbeëindiging zonder verzoek

0.05% 5. hulp bij zelfdoding

4.6% 6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%

geen therapeutische hardnekkigheid

3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie

1.7% 4. levensbeëindiging zonder verzoek

0.05% 5. hulp bij zelfdoding

4.6% 6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde (bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%

palliatieve zorg

- 1.7% 4. levensbeëindiging zonder verzoek
- 0.05% 5. hulp bij zelfdoding
- 4.6% 6. euthanasie

Chambaere et al, 2015

beslissingen bij het levenseinde (bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%

- 1. stoppen van behandeling
- 2. niet opstarten van behandeling
- 3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
- 1.7% 4. levensbeëindiging zonder verzoek
- 0.05% 5. hulp bij zelfdoding
- 4.6% 6. euthanasie **initiatief van patiënt**

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%	{	1. stoppen van behandeling
		2. niet opstarten van behandeling
		3. aanpassen pijnstilling/palliatieve sedatie
1.7%		4. levensbeëindiging zonder verzoek
0.05%		5. hulp bij zelfdoding
4.6%		6. euthanasie

liefst géén éézijdige beslissingen

beslissingen bij het levenseinde

(bij 50 % van alle sterfgevallen)

41%	{	1. stoppen van behandeling
		2. niet opstarten van behandeling
		3. aanpassen pijnstilling/ palliatieve sedatie
1.7%		4. levensbeëindiging zonder verzoek
0.05%		5. hulp bij zelfdoding
4.6%		6. euthanasie

palliatieve sedatie en euthanasie

palliatieve sedatie

géén intentie tot levensbeëindiging

op verzoek/**zonder verzoek**

'alternatief' voor euthanasie

intentie verandert in **levensbeëindiging zonder verzoek**

sinds euthanasiewet: palliatieve sedatie **verdubbeld (15%)**

2 x **meer in Franstalig België**

technisch: palliatieve sedatie **onmogelijk correct uit te voeren**

euthanasie

wél intentie tot levensbeëindiging

op verzoek

sinds 2002: 3 unieke wetten

wet patiëntenrechten

wet palliatieve zorg

euthanasiewet

sinds 2002: 3 unieke wetten

collectieve onwetendheid

begin 2003

begin 2003: LevensEinde InformatieForum

begin 2003: LEIF

informatie

objectief

niet directief

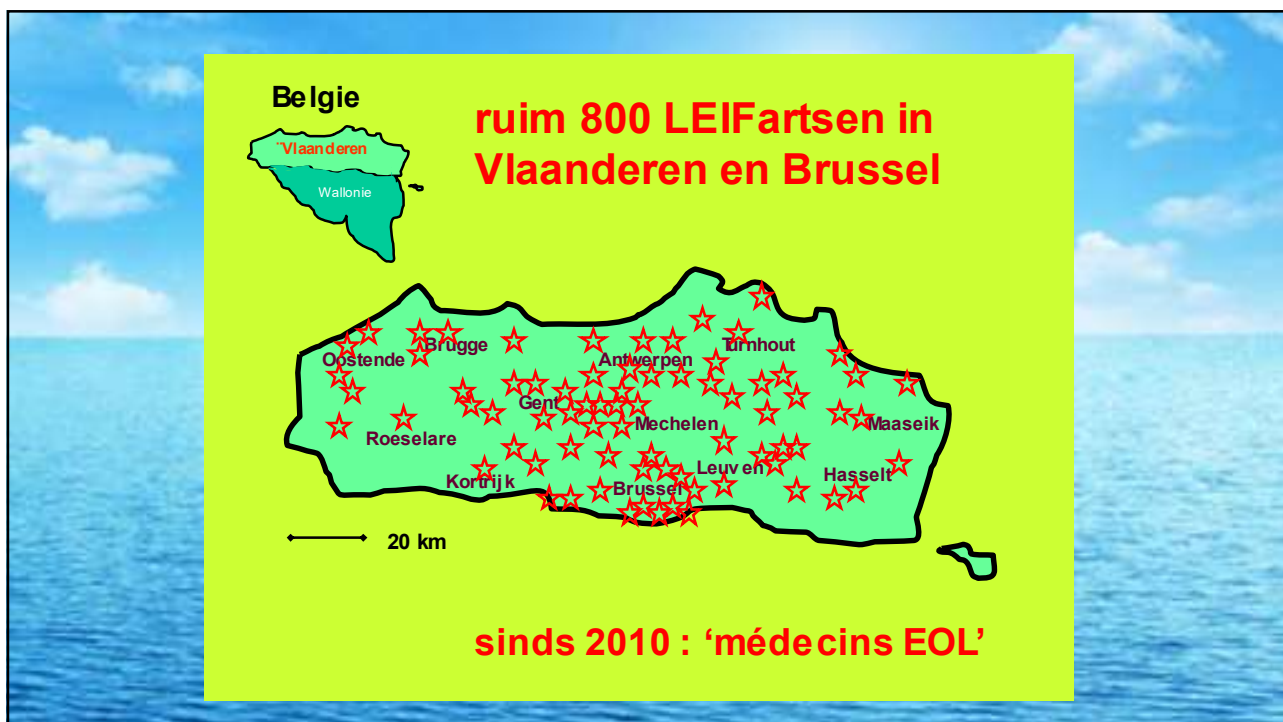
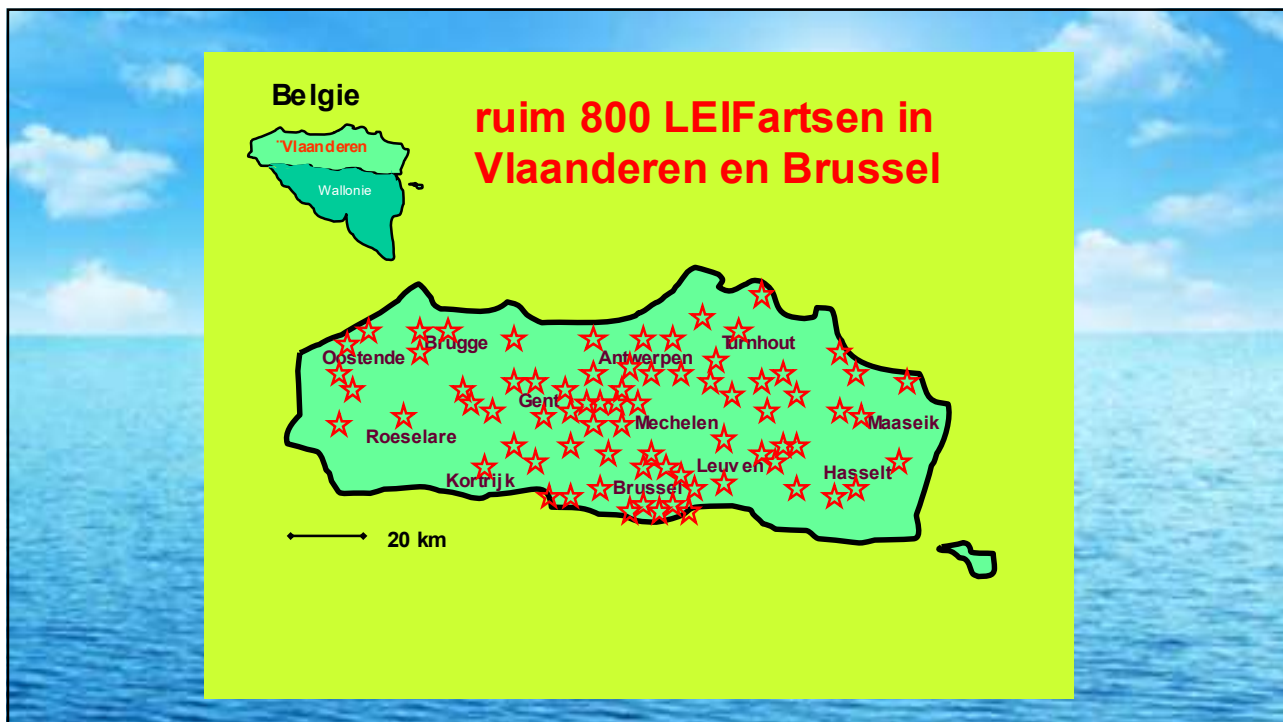
“empowerment”

begin 2003: LEIF
informatie
vorming
ondersteuning

LEIF
LEIFartsen

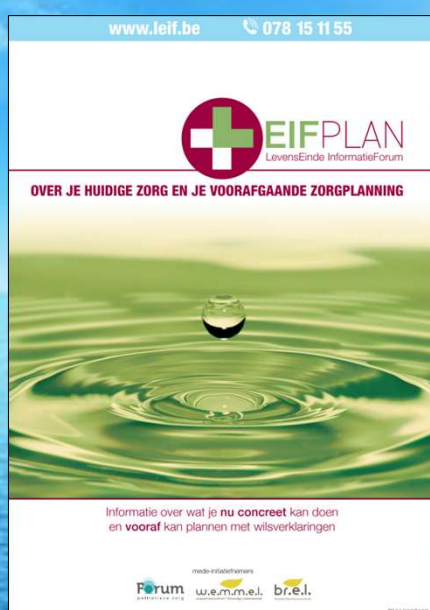
LEIF

LEIFartsen

LEIFconsulenten

LEIFlijn, www.leif.be

LEIFplan

**apotheker
gemeente
LEIFpunt
huisvandeMens
huisarts, ...**

LEIFplan huidige én toekomstige zorg
Brochure met voorafgaande wilsverklaringen

euthanasiewet: grondvoorwaarden

wilsbekwaam

vrijwillig, herhaald, duurzaam ('schriftelijk verzoek')

**ernstig, ongeneeslijke aandoening door ziekte of ongeval
ondraaglijk lijden**

LEIFplan huidige én toekomstige zorg
Brochure met voorafgaande wilsverklaringen

wat zijn de voorafgaande wilsverklaringen?

- 1. voorafgaande negatieve wilsverklaring**
weigeren van behandelingen, onderzoeken, transfers, ...

wat zijn de voorafgaande wilsverklaringen?

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring
bij elke permanente wilsonbekwaamheid:
coma, hersenbloedingen, hersentumor, dementie, ...
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie
enkel bij coma

wat zijn de voorafgaande wilsverklaringen?

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie enkel bij coma
3. verklaring orgaandonatie
4. verklaring inzake de wijze van teraardebestelling

niet in het LEIFplan

5. lichaamsschenking aan de wetenschap

‘met papieren in orde’

1. **voorafgaande negatieve wilsverklaring**
2. **voorafgaande wilsverklaring euthanasie**
3. **verklaring orgaandonatie**
4. **verklaring inzake de wijze van teraardebestelling**
5. **lichaamsschenking aan de wetenschap**

voorafgaande zorgplanning

1. **voorafgaande negatieve wilsverklaring**
2. **voorafgaande wilsverklaring euthanasie**
3. **verklaring orgaandonatie**
4. **verklaring inzake de wijze van teraardebestelling**
5. **lichaamsschenking aan de wetenschap**

- ### geldigheid van de documenten?
1. **voorafgaande negatieve wilsverklaring**
 2. **voorafgaande wilsverklaring euthanasie**
 3. **verklaring orgaandonatie**
 4. **verklaring inzake de wijze van teraardebestelling**
 5. **lichaamsschenking aan de wetenschap**

geldigheid van de documenten?

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring onbeperkt
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie onbeperkt (2 april 2020)
3. verklaring orgaandonatie onbeperkt
4. verklaring inzake de wijze van teraardebestelling onbeperkt
5. lichaamsschenking aan de wetenschap onbeperkt

geldigheid van de documenten?

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring bindend
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie arts mag weigeren
3. verklaring orgaandonatie bindend
4. verklaring inzake de wijze van teraardebestelling bindend
5. lichaamsschenking aan de wetenschap bindend

wat doen met deze documenten?

registreerbaar via de gemeente

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie
3. verklaring orgaandonatie
4. verklaring inzake de wijze van teraardebestelling
5. lichaamsschenking aan de wetenschap

wat doen met deze documenten?

registreerbaar via de gemeente

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie
3. verklaring orgaandonatie
4. verklaring inzake de wijze van teraardebestelling
- lichaamsschenking aan de wetenschap

NIET verplicht

wat doen met deze documenten?

registreerbaar bij notaris

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie
3. verklaring orgaandonatie
4. verklaring inzake de wijze van teraardebestelling
5. lichaamsschenking aan de wetenschap

wat doen met deze documenten?

registreerbaar bij notaris

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie
3. verklaring orgaandonatie
4. verklaring inzake de wijze van teraardebestelling
5. lichaamsschenking aan de wetenschap

wat doen met deze documenten?

kopies geven aan huisarts, vertrouwenspersoon, familieleden, ...

1. voorafgaande negatieve wilsverklaring
2. voorafgaande wilsverklaring euthanasie
3. verklaring orgaandonatie
4. verklaring inzake de wijze van teraardebestelling
5. lichaamsschenking aan de wetenschap

origineel thuis bewaren

5 voorafgaande wilsverklaringen

opstellen niet eenvoudig
heel wat varianten in omloop
welke zijn correct, wettelijk?

met steun van Frank Vandenbroucke
samenwerking tussen
LEIF
FOD Volksgezondheid
Koning Boudewijnstichting

brochure
zéér
gebruiksvriendelijk

- 2 -

Hoe een voorafgaande wilsverklaring inzake euthanasie invullen?

De verzoeker vult zijn naam en voornaam, en leest de regel die overeenstemt met zijn wil:

! Een van de vier regels moet verplicht geselecteerd worden: men schrijft dus de overige drie regels !

- het betreft een eerste verklaring, d.w.z. een initiele verklaring;
- een herbevestiging van de initiele verklaring, in dat geval de datum van de initiele verklaring vermelden;
- een wijziging van bepaalde gegevens in zijn initiele verklaring (getuige, vertrouwenspersoon, enz.), in dat geval de datum van de initiele verklaring vermelden;
- een intrekking van de initiele verklaring, in dat geval de datum van de initiele verklaring vermelden.

Door de combinatie van de gegevens kan zekerheid verschaffen over de identiteit van de persoon die de initiele verklaring heeft opgesteld.

Deze verplichte vermelding maakt het mogelijk om te vergelijken dat de verblutdrukking in het document vrij en bewust is opgesteld.

De wilsverklaring moet verplicht in aanwezigheid van twee meerderjarige getuigen worden opgesteld. Door hun persoons- en handtekening toe te voegen, bevestigen ze dat de wilsverklaring vrij en bewust werd opgesteld.

! Een van de twee getuigen mag geen materieel belang hebben bij het overlijden van de verzoeker, m.a.w. mag geen familie/erfgenaam zijn !

Door de combinatie van de gegevens kan zekerheid verschaffen over de identiteit van de getuigen.

Wilsverklaring euthanasie

Rubriek 1. Verplichte gegevens

A. Voorwerp van de wilsverklaring

De heer/Mevrouw (1) : (naam en voornaam)

(1) verzoekt dat voor het geval hij/zij (1) niet meer in staat is tot wilsuiting, een arts euthanasie toelast indien voldaan is aan de voorwaarden vastgesteld in de wet van 28 mei 2002 betreffende euthanasie

(1) herbevestigt de wilsverklaring tot euthanasie die werd opgesteld op (datum) : (1)

(1) herijkt de wilsverklaring tot euthanasie die werd opgesteld op (datum) : (1)

(1) trekt de wilsverklaring tot euthanasie in, die werd opgesteld op (datum) : (1)

B. Persoonlijke gegevens van de verzoeker

Mijn persoonlijke gegevens zijn de volgende:

- huwachtijdskaart :
- volledig adres :
- identificatienummer in het Rijksregister :
- geboortedatum en geboorteplaats :

C. Kenmerken van de wilsverklaring

Deze verklaring werd vrij en bewust opgesteld. Dit wordt onderschreven door de handtekening van de twee getuigen en in voorkomend geval van de vertrouwenspersoon.

Ik veracht dat deze wilsverklaring wordt getekend.

D. De getuigen

De getuigen ten overstaan waarvan ik deze wilsverklaring afleg, zijn :

1) naam en voornaam :
 huwachtijdskaart :
 volledig adres :
 identificatienummer in het Rijksregister :
 telefoonnummer :
 geboortedatum en geboorteplaats :
 eventuele graad van verwantschap :

2) naam en voornaam :
 huwachtijdskaart :
 volledig adres :
 identificatienummer in het Rijksregister :
 telefoonnummer :
 geboortedatum en geboorteplaats :
 eventuele graad van verwantschap :

- 2 -

Hoe een voorafgaande wilsverklaring inzake euthanasie invullen?

De verzoeker vult zijn naam en voornaam, en leest de regel die overeenstemt met zijn wil:

! Een van de vier regels moet verplicht geselecteerd worden: men schrijft dus de overige drie regels !

- het betreft een eerste verklaring, d.w.z. een initiele verklaring;
- een herbevestiging van de initiele verklaring, in dat geval de datum van de initiele verklaring vermelden;
- een wijziging van bepaalde gegevens in zijn initiele verklaring (getuige, vertrouwenspersoon, enz.), in dat geval de datum van de initiele verklaring vermelden;
- een intrekking van de initiele verklaring, in dat geval de datum van de initiele verklaring vermelden.

Door de combinatie van de gegevens kan zekerheid verschaffen over de identiteit van de persoon die de initiele verklaring heeft opgesteld.

Deze verplichte vermelding maakt het mogelijk om te vergelijken dat de verblutdrukking in het document vrij en bewust is opgesteld.

De wilsverklaring moet verplicht in aanwezigheid van twee meerderjarige getuigen worden opgesteld. Door hun persoons- en handtekening toe te voegen, bevestigen ze dat de wilsverklaring vrij en bewust werd opgesteld.

! Een van de twee getuigen mag geen materieel belang hebben bij het overlijden van de verzoeker, m.a.w. mag geen familie/erfgenaam zijn !

Door de combinatie van de gegevens kan zekerheid verschaffen over de identiteit van de getuigen.

Wilsverklaring euthanasie

Rubriek 1. Verplichte gegevens

A. Voorwerp van de wilsverklaring

De heer/Mevrouw (1) : (naam en voornaam)

(1) verzoekt dat voor het geval hij/zij (1) niet meer in staat is tot wilsuiting, een arts euthanasie toelast indien voldaan is aan de voorwaarden vastgesteld in de wet van 28 mei 2002 betreffende euthanasie

(1) herbevestigt de wilsverklaring tot euthanasie die werd opgesteld op (datum) : (1)

(1) herijkt de wilsverklaring tot euthanasie die werd opgesteld op (datum) : (1)

(1) trekt de wilsverklaring tot euthanasie in, die werd opgesteld op (datum) : (1)

B. Persoonlijke gegevens van de verzoeker

Mijn persoonlijke gegevens zijn de volgende:

- huwachtijdskaart :
- volledig adres :
- identificatienummer in het Rijksregister :
- geboortedatum en geboorteplaats :

C. Kenmerken van de wilsverklaring

Deze verklaring werd vrij en bewust opgesteld. Dit wordt onderschreven door de handtekening van de twee getuigen en in voorkomend geval van de vertrouwenspersoon.

Ik veracht dat deze wilsverklaring wordt getekend.

D. De getuigen

De getuigen ten overstaan waarvan ik deze wilsverklaring afleg, zijn :

1) naam en voornaam :
 huwachtijdskaart :
 volledig adres :
 identificatienummer in het Rijksregister :
 telefoonnummer :
 geboortedatum en geboorteplaats :
 eventuele graad van verwantschap :

2) naam en voornaam :
 huwachtijdskaart :
 volledig adres :
 identificatienummer in het Rijksregister :
 telefoonnummer :
 geboortedatum en geboorteplaats :
 eventuele graad van verwantschap :

franstalige brochure

brochure

“de correcte voorafgaande wilsverklaringen”

apotheker

LEIFpunt

www.wilsverklaringen.be

02/456 82 01

www.leif.be

LEIFpunten

Brugge, Oostende, Ieper, Roeselare
Oudenaarde, Brussel, Turnhout, Antwerpen,
Heist op den berg, Mechelen, Artselaar, Leuven,
Hasselt, Gent-Eeklo, ...

brengt LEIF dichterbij de mensen

LEIF

LEIFartsen

LEIFconsulenten

LEIFlijn, www.leif.be

LEIFplan

LEIFkaart

eifkaart
LevensEinde informatieForum

Naam: Marieke Vervoort
Identificatienummer van het Rijksregister: 58.01.03-259.03

Verklaart volgende wilsverklaringen te bezitten:

- Negatieve wilsverklaring
- Orgaandonatie
- Document lichaam schenken aan de wetenschap
- Euthanasie
- Wilsverklaring uitvaart

Exemplaren ook ter beschikking bij:
 Kris Van Wemmel
 tel: + 32 495 33 44 55

voorafgaande zorgplanning

EIF

EIFPLAN
LevensEinde InformatieForum

OVER JE HUIDIGE ZORG EN JE VOORAFGAANDE ZORGPLANING

www.leif.be 078 15 11 55

Informatie over wat je nu concreet kan doen en vooraf kan plannen met wilsverklaringen

mede-organisatoren: **forum** **wemmel** **brel**

EIFkaart
LevensEinde InformatieForum

Naam: Marieke Vervoort

Identificatienummer van het Rijksregister: 58.01.03-259.03

Verklaart volgende wilsverklaringen te bezitten:

- Negatieve wilsverklaring
- Euthanasie
- Orgaandonatie
- Wilsverklaring uitvaart
- Document lichaam schenken aan de wetenschap

Exemplaren ook ter beschikking bij:
Kris Van Wemmel
tel: + 32 495 33 44 55

ul team
Uitklaring LevensEindevragen

initiatief VUB met Ugent, UA, KU Leuven
complexe situaties
interdisciplinair team
eventueel hospitalisatie in UZ Brussel

Vander Vekenstraat 158, 1780 Wemmel

Tel 078 05 01 55
info@ulteam.be
www.ulteam.be

bijdragen tot
waardig levenseinde
van iedereen
mét respect voor de wil
van iedereen

VOLLEDIG
HERZIENE
EDITIE

Een waardig levens einde

Wim Distelmans

HOUTEKIET

